

EDWARD WORNAR

Lipšćanska uniwersita

ORCID: 0000-0001-6889-7289

e-mail: edi.werner@gmx.de

K ETYMOLOGIJI PSŁ. *SLĚPŦ/SLEPŦ

W staršich etymologiskich słownikach so tutón wšitkim słowjanskim rěčam zhromadny leksem zdžěla wuwostaji: Pola Vasmera (1955) pobrachuje, ani Pokorny ničo njepodawa w swojim indogermanskim słowniku (Pokorny 1959). Brückner (1957: *ślepy*) ma twórbu za prasłowjansku a njepodawa žane zwonkasłowjanske paralele. Machek (1957, 1968) drje spyta lit. *žlibas* ›slepjeny‹ tu nawjazać, štož pak po našim měnjenju ze zwukowych přičin móžno njeje¹. Tež pola Šewca (1978) tute hesło namakamy; při tym so nowši słownikarjo (kaž Gluhak 1993 a Černych 1999) na Šewca zepěraja, najskerje tež tohodla, dokelž spyta jenož Šewc za tute słowo paralele zwonka słowjanskich rěčow namakać².

Šewc staji psł. *slěpŦ k lit. *lipti*, *limpa* ›so lěpić‹, *lipus* ›přiwisliwy³‹, hs. *lěpic* a pod. k idg. korjenjej *lei- ›slinaty‹, *leip- ›so lěpić‹ z s mobile a wujasni semantiku: »Der Blinde war für den Slawen dann urspr. der ›Mensch mit tränenden (d. i. schwachen) Augen‹ [...]« a přirunuje lit. *žlibti* (ke kotremuž słuša wot Macheka naspomnjene *žlibas*), kotrež so staji k idg. *ġlei-/glei ›sliny⁴.

Etymologija so nam zda dwělomna. Sprěnja so w starych časach njerozeznowaše mjez čělnymi a duchownymi zbrašenoscemi. Wšak je druhy čezko to jedne wot druhého rozeznować, hdyž na př. njewěš, hač će něchtó njesłyši/njewidži (čělny brach) abo njerozumi (duchowny brach). Tež towaršnostne scěwki su husto samsne (njesamostatnosť, třebnosť zakošneho zastaračela atd.). Při tym so pak hluposć hišće bóle z hluchosću zwjaza hač ze sleposću, a hłuši běchu w zašlych lětstotkach wjele bóle

¹ Tak hižo Skok (1971) tutu hypotezu wotpokazuje, hačrunjež Šewc (1978) Macheka scěhuje.

² Skok (1971) drje ma zwisk z idg. korjenjom *sel- za prawdžepodobne, widži pak sam problematiku postulowaneje determinanty -p- kaž tež reflexow wočakowaneje metatezy likwidow a so tuž na samnsym městnje wot tuteje hypotezy zaso zdaluje. Gluhak (1993 – *sljep*) přirunuje lač. *lippus*, tu pak je zwukowy problem zdwojeného *p*, štož Gluhak ad hoc jako ekspresiwnu geminatu interpretuje.

³ Nichtó hišće njeje namjetował, semantiski zwisk z přiwisliwosću tak interpretować, zo dyrbi so čłowjek, kiž njewidži abo jara hubjenje widži, wodzić.

⁴ Zwisk z lit. *žlibti* ma Snój (1997 – *slěp*) za najbóle prawdžepodobne wujasnjenje a wuchadza z idg. *kleibo- ›šlěhawy‹, štož so pak zwukowje k žanemu z leksemow tak prawje njehodži.

wot towaršnosće wuzamknjeni hač slepi⁵. Tak słušatej ně. *taub* ›hłuchi‹ a *doof* ›hłupikojty‹ hromadže, jendź. *dumb* ›hłuchi, němý, hłupy‹ k ně. *dumm*⁶, psł. *gluchъ ›hłuchi‹ k lit. *glušas* ›hłupak, (tež: hłuchi človjek)‹. Idg. *bud(e)ros ›hłuchi‹ so kontinuuje w kymr. *byddar* ›hłuchi‹, korjeń pak woznamjenja přenjtotnje – kaž jendźelsce *dumb* – tež ›němý‹ a ›hłupy‹ (př. Pokorný 1959 – *bud(°)ros*); ně. *blind* słuša k *blenden*, přenjtotnje ›měšeć‹ (přir. jendźelsce *to blend*) a psł. *blōdъ a z tym tež k hs. *bludny*, *bludzić* a kymr. *dall* ›slepy‹ *sluša* ke got. *dwals* ›hłupy‹, lit. *dūlinti* ›bludzić‹. Tuž bychmy zwoprědka wočakowali, zo pokazuje psł. *slěpъ na někajki čělny a duchowny brach.

Zdruha je Šewcowa paralela lit. *žlibas* njewěsta, dokelž so lit. *aklas* a *žlibas* semantisce rozeznawatej (hačrunjež słowniki husto jenož ›slepy‹ podawaja). Z *aklas* (kiž kontinuuje idg. słowo za *slepy* a *slaby*) so po informaciji maćersćinarjow asociěruje stajny brach, mjeztym zo je *žlibas* skerje přechodny staw, wosebje zawinjeny přez jaskrawe swětlo, tak zo woči sylzujetej. Podzynk hłuposće abo njerozumnosće ma jenož *aklas*, nic pak *žlibas*, na př. *aklas/**žlibas pyktis*, *akla/**žliba laimė* ›slepy hněw, slepe zbožo‹. Nimo toho sej *žlibas* zwukowje *g̃lei- jako wuchadžišćo žada, dalše wot Šewca to přirjadowane słowa kaž *gleimės* ›sliž‹ pak *glei-, tak zo njemóžemy ani z wěstosće prajić, zo so jedna wo samsny korjeń. Kentumowe zastupowanja drje su w baltiskich rěčach znate (přir. lit. *karvė* ›kruwa‹ vs. apr. *sirwis* ›jelen‹, kiž so wobě na *ker-uo- wróco wjedzetej). Ale njewěsta etymologija zda so hišće bóle dwělomna, hdyž so na tajke njeprawidłownosće zepěra.

Střeća džě zda so interpretacija sleposće jako sylzotej woči semantisce hišće acceptabelna, ale Šewcowa interpretacija pomina so dodatnu kročel *lěpjaty* → *slinaty* → *sylyzoty* → *slepy*. Dalša móžnosć by snano była metafra *lěpjatych* → *zalěpjenych* woči, ale to so nam zda wjele mjenje plawsibelne.

A na kóncu njemóže Šewcowa etymologija chablanje e/ě w korjenju wujasnić a wón praji lapidarnje: »os. *slepy* hat kurzen Wurzelvokalismus unklaren Ursprungs« (ibid.), hačrunjež so *e tež w pół. *ślepy*, poł. *slępe*, č. slk. *slėpý*, blh. *slen* namaka. Tuž njemóže žana etymologija spokojeć, kiž njeposkića za tute chablanje we wokalizmje žane wujasnjenje.

Zjimajo hodži so tuž rjec, zo je wot Šewca podata etymologija w kóždym nastupanju njespokojaca, dokelž njewujasni zwukowe wosebitosće reflexow w słowjanskich rěčach, pomina sej wosebite zwukowe a semantiske wuwíća, za kotrež Šewc žane paralele abo wuchadžišća za analogije njeskići. Namjetujemy tu hinašu interpretaciju.

Wuchadzamy-li z toho, zo je leksem stary, bychmy wočakowali, zo so idg. prawidła słowotwórby w psł. rekonstrukcijach wotblyščuja, štož rěka: e-stopjeń w primarnym adjektiwje (*slēpъ), nulowy stopjeń we werbje přechoda (*sьlpnōti)⁷, o-stopjeń abo podlěšeny stopjeń w kawsatiwje/iteratiwje (*slopiti/*slēpiti)⁸.

⁵ Přir. k tutej problematice Sacks 1989.

⁶ Přir. Kluge (2002 – *dumm* a *taub*).

⁷ Přir. tež wot Skoka (1971 – *slijep*) naspomnjenej *osupnuti*, slw. *osupnoti*. Tutón typ wotpowěduje idg. typej, reflektowanemu w sti. 5. klasy (Szemerényi 1989, 290).

⁸ Přir. k tutym twórbam Werner (1996: 48 sc., 87 scć.) z dalšej literatury. Wočakowali bychmy jako primarny kawsatiw *slopiti a jako iteratiw *slēpiti, ale kawsatiwy a iteratiwy so hižo zahe měšjeja (přir. Fortson 2010: 99).

Po tutym principje móžemy chablanje mjez *e* a *ě* jako wurunanje mjez kawsatiwom a primarnym adjektiwom wujasnić, štož pak w samsnym času Šewcowe wujasnjenje wuzamkuje, dokaž se naše wujasnjenje pomina *ě₁₁₁ a nic *ě₁₁₂, kiž je za Šewcowu etymologiju trěbne.

Hladamy-li do litawšćiny, bychmy tam jako słowotwórbne ekwiwalenty wočakowali *slěpyti/slapyti (za kawsatiw), silpnėti (za werb přechoda) a ?slepas jako primarny adjektiw. Forma ?slepas njeje dokładžena, ale slepokas (www.lk.lt) ›zamučeny, njewobhladniwy, z hubjenym widženjom‹, štož eksistencu adjektiwa *slepas předpokładuje, podobnje kaž *geras* – *gerokas*, *didis* – *didokas*, atd.⁹. Slapyti rěka ›chować‹, potajkim ze semantiskej změny ›něšto njewidžomne sćinić‹. Lit. silpnėti ›wostabić‹ ma (prěnjotny) powšitkowny woznam slabosće, kotryž so tež w sufigowanym adjektiwje silpnas ›slaby‹ hišće namaka. Fakt, zo so wšitke wočakowane formy znajmjeńša w jednej wotwodženej formje namakaja, wobkrući našu słowotwórbnu hipotezu. Zwisk mjez ›slaby‹ a ›(so) chować‹ je tež wuwidžec mjez lit. slėpti ›chować‹ a slėpsna ›ćenke městno‹, přir. Fraenkel (1965 – slėpsna).

Tuž namjetujemy, psł. *slep/*slěp/*słp- k lit. silpnas, slapyti stajić. Tež slėpti ›chować‹ a druhe móhli sem słušeć. Tutón namjet ma slědowace lěpšiny:

1. Dotal njewujasnjene chablanje mjez *e a *ě so jako wurunanje mjez korjenjom kawsatiwa a korjenjom adjektiwa wujasni. Tute wurunanje je přez to motiwěrowane, zo njewustupuje za słowjanski čas hižo kruty systemowy rozdžěl mjez adjektiwiskim a kawsatiwowym zdónkom (přir. hs. lěpši – polěpšić, žolty – žolčić atd.). W někotrych słowjanskich rěčach je so *e* spowšitkowniło, w druhich *ě*.

2. Korjeń wustupuje baltosłowjansce we wšěch słowotwórbnje wočakowanych formach a wokolinach: *slep- w lit. slepokas, sl. slep-, *s(i)lp- w lit. silpnas ›slaby‹, slipnėti ›slaby bywać‹, stcsł. osłbpnōti ›woslepić‹, *slop- w lit. slapus ›tajawy‹, slapyti ›chować‹, slopinti ›podusyć‹ a *slěp- w stcsł. slėpiti ›slepić‹ (w serbsćinje z wurunanjom po adjektiwje).

3. Přěnjotna semantika ›slaby‹ ze semantiskim zwuženjom ›slaby na woči‹ so za čelne brachi wjele lěpje hodži hać ›lěpjaty‹, štož Šewc interpretuje jako metafruz za sylzate (= slabe) woči (hl. citat horjeka).

Bibliografija

- Brückner A., 1957, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
 Černych P.Ja., 1994, *Istoriko-étimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo jazyka. Russkij jazyk*, Moskva, 2. nakł. 1999.
 Fortson B.W., 2010, *Indo-European Language and Culture*, Wiley-Blackwell.
 Fraenkel E., 1955, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
 Fraenkel E., 1965, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Göttingen.
 Gluhak A., 1993, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb.
 Kluge F., 2002, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Berlin–New York.
 Machek V., 1957, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha.
 Machek V., 1968, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha.

⁹ Snano je so *slepas za rusizm přepóznało a zaměrnje wutupilo.

- Pokorný J., 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, München/Bern.
- Sacks O., 1989, *Seeing Voices: A Journey Into the World of the Deaf*, Los Angeles.
- Skok P., 1971, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Snoj M., 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.
- Schuster-Šewc H., 1978-1989, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bautzen.
- Szemerényi O., 1980, *Einführung in die historische Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 3. Aufl. 1989.
- Vasmer M., 1953, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- Werner E., 1996, *Studien zum sorbischen Verbum* [Schriften des sorbischen Instituts 13], Budyšin.

EDWARD WORNAR

On the etymology of PSI **slep-/slěp-*

Abstract

This article explains the hitherto unexplained variation of the root **slep/slěp-* 'blind' which results from an old opposition of the causative (lengthened grade) vs. regular root (regular grade). This indicates a connection with the Lithuanian *silpnas* as a zero-grade root for the Slavic word which previously had no convincing parallels in other languages. Semantically, a connection with words meaning 'sticky' (as postulated by Šewc 1978 and others) should be rejected: they are neither phonetically nor semantically convincing. The preference is for the interpretation of blindness as a special kind of weakness.

Keywords: etymology, Sorbian.